

Warszawa, dn. 12 maja 2024 r.

dr. hab. Dobrochna Kałwa
Wydział Historii
Uniwersytet Warszawski
Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa
d.kalwa@uw.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Klimorowskiej pt. „Między profesjonalizmem a służbą społeczną. Kształcenie nauczycieli historii w Polsce (1989-2019) Teoria – Praktyka – Zmiana”, napisanej pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Izabeli Skórzyńskiej (promotorstwo) i prof. UAM dr. hab. Iwony Chmury-Rutkowskiej (promotorstwo pomocnicze), na Wydziale Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Problematyka dydaktyki i pedeutologii rzadko bywa wiodącym przedmiotem zainteresowań badawczych w dyscyplinie historii, choć odgrywa ważną, choć na pierwszy rzut oka nieoczywistą, rolę w kształtowaniu szeroko rozumianej kultury historycznej, od świadomości społecznej poczynając, a na akademickiej refleksji kończąc. Wszak zainteresowanie przeszłością często ma swój początek w pracy nauczycieli historii, posiadających nie tylko wiedzę merytoryczną, ale także kompetencje dydaktyczne oraz szczególny stosunek do zadań związanych w wykonywanym zawodem. Przywołując słynną sentencję kanclerza Zamoyskiego, warto zatem pamiętać, że takie jest „młodzieży chowanie”, jakie nauczycieli działanie.

Rozprawa doktorska mgr Małgorzaty Klimorowskiej dotyczy na poziomie ogólnym zawodu/roli nauczyciela w kontekście zmian zachodzących w Polsce w ostatnich trzydziestu lat, na poziomie szczegółowym jest odpowiedzią na pytanie o kształcenie nauczycieli historii na rodzimej uczelni, Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. Problemem organizującym badania i strukturę dysertacji, jest pytanie o wzajemną relację między dwoma rozumieniami pracy nauczyciela w kategoriach służby społecznej i profesjonalizmu edukacyjnego. Taka problematyzacja badań została wyprowadzona przez Autorkę z analizy współczesnej refleksji dydaktycznej i pedeutologicznej, która pozwala na postawienie hipotezy o jednokierunkowej

ewolucji autoidentyfikacji nauczycieli od służby społecznej ku profesjonalizacji zawodu dokonującej się w trakcie studiów i podczas pracy zawodowej w szkole.

Recenzowana dysertacja ma interesującą konstrukcję, której wybór podyktowany był, jak miemam z polidyscyplinarnego charakteru projektu badawczego. Praca strukturalnie przypomina, spotykany w naukach społecznych niż humanistyce, raport z badań empirycznych, którego układ ma odzwierciedlać kolejne etapy procedury badawczej, od zakresienia ram teoretycznych, sformułowania hipotezy badawczej, charakterystyką materiału empirycznego i metod zastosowanych do analizy, opisem przebiegu badań po końcowe konkluzje. Mamy zatem do czynienia w nietypowym, rzadko spotykanym układem rozdziałów odzwierciedlającym kolejne etapy procedury badawczej i przyrost wiedzy. Obok zalet, o których za chwilę, ten sposób porządkowania wywodu naukowego prowadzi do nieuchronnych powtórzeń treści za każdym razem, gdy procedura zakłada powtarzalność czynności badawczych. Również szczegółowość opisów relacjonujących treści zawarte w analizowanym materiale jak i umieszczenie wniosków dopiero na końcu pracy, w oddzieleniu od zasadniczego wywodu na końcu pracy, sprawia, że tekstu nie należy do najłatwiejszych. Autorka najwyraźniej miała tego świadomość i zdecydowała się na zamieszczenie przejrzystych tabel zawierających zarówno dane empiryczne, jak i informacje podsumowujące i porządkujące opisy analiz. Ostatecznie, w moim mniemaniu, wybór porządku metodyczno-proceduralnego w tym przypadku ma głęboki sens, ponieważ umożliwia śledzenie przebiega badania, uwidacznia zależności między różnymi aspektami przedmiotu badań, wreszcie pozwala ocenić, na ile teoretyczne założenia i zastosowane metody są zasadne w kontekście wniosków i rekomendacji.

Pierwszy w rozdziałów „Profesjonalizm i służba społeczna nauczycieli historii jako problem badaczy” poświęcony jest kwestiom teoretycznym i metodyce polidyscyplinarnych badań. Autorka skupia się na szerszym omówieniu tych elementów procedury, które nie są szerzej znane i stosowane w badaniach historycznych. Stąd analiza dyskursu wokół kształcenia nauczycieli historii i omówienie sposobu przeprowadzania i analizowania wywiadów biograficznych. Na uznanie zasługuje przedstawiona tu refleksja nad specyfiką metod historii mówionej, którymi badaczki/badacze posługują się na kolejnych etapach - od wytwarzania źródeł, przez ich opracowywanie, po analizę treści i interpretację wniosków. Nie zabrakło również wątku zasad etycznych stosowanych w badaniach w udziałem ludzi, co jest standardem w naukach społecznych, ale rzadko pojawia się w refleksji historyków dziejów najnowszych. Wśród wymienianych aspektów zabrakło jednak informacji o sposobie

autoryzacji wywiadów, w czego wnioskuje, że ten element w procesie dokumentowania wywiadów historii mówionej nie był brany pod uwagę.

Kolejne dwa rozdziały „Historia kształcenia nauczycieli w Polsce (1945-2019)” i „Specyfika kształcenia nauczycieli historii (1945-2019) przedstawiają historię kształcenia nauczycieli w kontekście ogólnosystemowym (Rozdział II) i wymiarze ograniczonym do nauczycieli historii i programów specjalizacji nauczycielskiej Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (rozdział III). w „bliźniaczych” pod względem konstrukcyjnym rozdziałach Autorka przedstawia kolejno system kształcenia (nauczycieli/nauczycieli historii) w latach 1945-1989, a następnie zmiany zachodzące w systemie edukacji po 1989 roku. Różnica pojawia się dopiero na poziomie trzeciej części wywodów – w rozdziale II będzie to opis krytycznej refleksji pedagogicznej nad modelami kształcenia nauczycieli, w rozdziale III pojawia się natomiast historia zmian w kształceniu nauczycieli historii w Poznaniu. w tym przypadku, Autorka przedstawia kolejne programy specjalizacji nauczycielskiej, wprowadzanych wraz w kolejnymi reformami systemu szkolnego i programów nauczania, wprowadzeniem systemu bolońskiego, systemu ram kwalifikacji, standardów kształcenia nauczycieli, wreszcie systemu awansowego. w kontekście analizy kształcenia nauczycieli w Poznaniu Autorka stosunkowo mało miejsca poświęca zagadnieniu zmian strukturalnych (pojawienie się gimnazjów) i programowych (odejście od układu chronologicznego w szkołach ponadgimnazjalnych), które były w początkach XXI wieku przedmiotem dyskusji i kontrowersji. Jeśli marginalizacja tych kwestii wynikała w braku tego wątku w analizowanych wywiadach, warto ten fakt odnotować i postawić, choćby roboczą hipotezę na temat przyczyn ich nieobecności w autobiograficznej refleksji nauczycieli w dwóch pierwszych pokoleniach.

Rozdział czwarty „Analiza opisowa kształtowania roli zawodowej według pokoleń” otwiera część zasadniczą pracy, w której przedstawione zostały wyniki badań empirycznych (z wykorzystaniem wywiadów). Tak jak to miało miejsce w części poświęconej historii polskiej pedeutologii, kolejne rozdziały zawierają analizy opisowe kształtowania roli zawodowej. w kolejnych rozdziałach przedstawia główny problem w różnych perspektywach, wyznaczanych przez kategorię doświadczenia pokoleniowego. Autorka skonstruowała roboczą matrycę, której osie wyznaczają kategorie pokolenia i roli zawodowej. w pierwszym przypadku wyróżnione zostały trzy generacje nauczycieli rozpoczynających pracę zawodową: w okresie przełomu i transformacji (1989-1999), strukturalnej reformy szkolnictwa, której symbolem stały się gimnazja (2000-2009), i kryzysu zaufania wobec nauczycieli i szkoły (2010-2019).

Drugą oś porządkującą opis stanowi dynamika roli zawodowej – dwuetapowej fazy przygotowawczej (moment decyzji o podjęciu roli i gromadzenia zasobów), która w biografii wiąże się ze studiami historii i realizacją specjalizacji nauczycielskiej, fazy debiutu, czyli pierwszych doświadczeń pracy w zawodzie nauczyciela, i ostanía faza rozwoju, czyli ugruntowania roli pod wpływem zdobytych doświadczeń i dalszego doskonalenia niezbędnego dla dalszego awansu zawodowego. Wyróżnione fazy stanowią fundament wyводу Autorki, która w kolejnych rozdziałach prezentuje wyniki analizy opisowej materiału empirycznego kolejnych konfiguracjach.

W rozdziale IV charakteryzuje zatem kształtowanie ról zawodowych odrębnie dla każdego z pokoleń. Rozdział V poświęcony jest natomiast analizie porównawczej doświadczeń i faz rozwoju roli pokoleń przedstawionych w rozdziale IV. W rozdziale V Autorka skupia się na kwestii różnic między analizowanymi pokoleniami w postrzeganiu pełnionej roli nauczyciela, przez pryzmat służby społecznej i profesjonalizmu edukacyjnego.

Podsumowaniem wyników powyższych analiz jest rozdział VII, w którym mgr Klimorowska przedstawia modele idealne profesjonalizmu i służby społecznej nauczycieli historii. Autorka w tej kluczowej dla pracy części dowodzi przekonująco, że o ile profesjonalizm jest postrzegany pozytywnie, to koncepcja służby społecznej jest ambiwalentna, ponieważ staje się narzędziem przemocy ekonomicznej i kulturowej. Tym wywodem prowadzi nas do kluczowego pytania o pożądany kierunek ewolucji roli społeczno-zawodowej i, w konsekwencji, koncepcji kształcenia przyszłych nauczycieli historii. Odpowiedzi znajdziemy w rozdziale VIII, który nieprzypadkowo powtarza w prawie niezmiennym kształcie tytuł dysertacji: „Między profesjonalizmem a służbą społeczną. Kształcenie nauczycieli historii w Polsce (1989-2019)”. Autorka dokonuje rekapitulacji wniosków w prowadzonych badaniach, w tym refleksji nad procesem kształtowania roli społeczno-zawodowej na kolejnych etapach biograficznego doświadczenia nauczycieli, a przede wszystkim wyłaniającym się w procesie badań sposobów rozumienia tytułowego profesjonalizmu i służby społecznej i przedstawia w zakończeniu dwa modele profesjonalizmu nauczycielskiego i kierunek zmian od podejścia tradycyjnego do postawy transformatywnego intelektualisty, którego uznanie społeczne, prestiż i satysfakcja ekonomiczna jest wynikiem profesjonalizacji, która elementem nowego myślenia o służbie społecznej.

Szczególną wartością pracy są rekomendacje wprowadzenia do programu kształcenia przyszłych nauczycieli koncepcji dydaktyki biograficznej, która narzędziem rozwoju nowych umiejętności

i ewolucji stosunku do zawodu czyni autorefleksję nad doświadczeniem osobistym. Drugi postulat, również interesujący, dotyczy relacji między nauczycielami a uniwersytetem jak instytucją kształcenia do zawodu, ale także wzmacniającą prestiż nauczycieli przygotowujących się do pełnienia roli transformatywnych intelektualistów. Na liście rekomendacji znalazły się również kwestie nowych kompetencji dotyczących czy to zdrowia psychicznego, czy umiejętności cyfrowych. Nie ulega wątpliwości, że ta część pracy napisana była przez badaczkę zaangażowaną w pracę na rzecz tworzenia nowoczesnego projektu kształcenia przyszłych nauczycieli historii.

Całość pracy zamyka formalne podsumowanie przedstawionych w dysertacji badań, bibliografia, wykaz tabel i aneksy z zestawieniem aktów prawnych dotyczących kształcenia nauczycieli, programów specjalności nauczycielskiej realizowanych w Instytucie Historii UAM w latach 1989-2019, opisu zawartości treści wywiadów, wzorca formularza wywiadu na potrzeby archiwizacyjne i infografikę ze strukturą wywiadu.

Dysertacja pani Małgorzaty Klimorowskiej stanowi ciekawą i wartościową propozycję, której wartość nie ogranicza się do wdrożeniowego komponentu. Tym, co doceniam szczególnie, to metodyczny eksperyment synergii refleksji historycznej, dydaktycznej i pedagogicznej i wyprowadzenia z teoretycznych analiz jak najbardziej praktycznych wniosków. Skojarzenie z raportem badawczym wynikało również z ewolucji języka i wypowiedzi. W pierwszej części pracy Autorka wydaje się być w pełni podległa autorytetom naukowym, bo tak odczytuję jej predylekcję do cytatów, w których konstruuje swój wywód w pierwszym rozdziale, streszczając w zasadzie kolejne artykuły, zamiast przedstawić własne ich odczytanie, autorskie przemyślenia zainspirowane lekturą. Również w przypadku wybitnych naukowców warto stawiać pytanie o ich poglądy i pozamerytoryczne przesłanki wypowiedzi na łamach czasopism i publikacji naukowych autorów, którzy niejednokrotnie byli zaangażowani i odpowiedzialni za kształt reformy systemu edukacji. Przykładem może być cytowany w pracy prof. Henryk Samsonowicz, który swoje wypowiedzi w tym szczególnym momencie formułował nie jako mediewista czy nauczyciel akademicki, ale jako minister edukacji odpowiedzialny za transformację systemu szkolnego po 1989 roku.

Samodzielność w formułowaniu hipotez, argumentacji i odważne propozycje pojawiają się wyraźniej, gdy autorytety naukowe schodzą na dalszy plan pojawia się później, w części prezentującej badania analitycznej osiągając apogeum w rekomendacjach. I choć stanowią one

cenną ciekawą propozycję, to tylko częściowo wynikają z prowadzonych z żelazną konsekwencją metodologiczną analiz.

Istotnym walorem przedstawionej dysertacji, jak już wspominałam, jest aspekt wdrożeniowy. Adresatem rekomendacji przedstawionych we wnioskach końcowych są uczelnie odpowiedzialne za kształcenie przyszłych nauczycieli i nauczycielek historii, przede wszystkim jednak Wydział Historii UAM, z którym Mgr Klimorowska jest związana instytucjonalnie i intelektualnie. Autorka koncentruje się na konkretnym, lokalnym przypadku kształcenia nauczycieli na poznańskim uniwersytecie przez interdyscyplinarne środowisko poznańskich dydaktyczek i pedagożek związanych z Zakładem Dydaktyki Historii i ich koncepcją szeroko zakreślonej edukacji historycznej – również pozostaje bez wpływu na sformułowane główne cele podjętych badań. Mam nadzieję graniczącą z przekonaniem, że Autorka przygotuje w przyszłości publikacje z rekomendacjami o zasięgu ponadlokalnym, jak i artykuł na temat metodyki badań i raportu jako formy humanistycznej wypowiedzi.

Podsumowując, recenzowana dysertacja jest cenna i wartościowa, spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę o dopuszczenie mgr Małgorzaty Klimorowskiej do kolejnych etapów przewodu doktorskiego.

